

Kražių kolegijos studentų ir dėstytojų literatūrinė veikla XVII a.: kūriniai Jonui Karoliui Chodkevičiui

ŽIVILĖ NEDZINSKAITĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
zivile.nedzinskaite@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3545-7663>

ANOTACIJA. Tai trečiasis ciklo apie Kražių kolegijos studentų ir dėstytojų kūrybą XVII a. straipsnis. Pirmajame buvo pristatyti Kražių kolegijoje parašyti proginiai kūriniai Žemaičių vyskupams, antrajame – parašytieji Žemaičių seniūnams. Šiame aptariami du kūriniai, dedikuoti kolegijos fundatoriui Jonui Karoliui Chodkevičiui, – *Obsequium gratitudinis* (1619) ir *Sacra lithothesis* (1621). Abiejų panegirikų autoriumi laikomas Motiejus Kazimieras Sarbievijus. Straipsnyje pateikiama kūrinių struktūra, aptariamos jų atsiradimo aplinkybės, ypatybės, reikšmė ir refleksija lotyniškojoje LDK literatūroje.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Kražių kolegija; jėzuitų studentai ir dėstytojai; Žemaitija; Jonas Karolis Chodkevičius; Motiejus Kazimieras Sarbievijus; lietuvių literatūra (lotynų); panegirika.

ĮVADAS

Šiuo straipsniu tęsiamas darbų ciklas apie Kražių kolegijos studentų ir dėstytojų literatūrinę veiklą XVII amžiuje. Pirmajame ciklo straipsnyje, atspirties tašku pasirinkus kūrinio parašymo progą ir adresatą, buvo pateiktos tokios XVII a. Kražiuose parašytų kūrinių grupės:

- a) kūriniai, skirti Žemaičių vyskupams;
- b) kūriniai, skirti Žemaičių seniūnams;
- c) kūriniai, skirti asmenims, susijusiems su kolegijos fundacijomis, gyvenimu ir veikla;
- d) kūriniai, parašyti religinių švenčių proga.

Taigi pirmajame ciklo straipsnyje buvo aptarta Kražių kolegijos veiklos ir istorijos tyrimų būklė, su išlikusių kūrinių klasifikacija susijusios problemos, analizuoti Žemaičių vyskupams skirti kūriniai, kurių yra išlikę daugiausia (8)¹. Antrajame straipsnyje aptarti Žemaičių seniūnams skirti kūriniai (3)².

Trečiajai grupei, t. y. kūriniams, kurių adresatai susiję su kolegijos fundacijomis, gyvenimu ir veikla, kol kas priskirtini 6 mums žinomi kūriniai: dvi panegirikos skirtos kolegijos fundatoriui Jonui Karoliui Chodkevičiui (~1570–1621), du kūriniai parašyti mirus Zigmanto Vazos pasiuntiniui Jonui Ulrichui Šverinui (Szweryn, 1592–1637), po vieną dramą skirta Tverų tijūnui Leonui Polubinskiui (Połubiński, 1680–1726) ir Žemaičių žemės raštininkui Juozapui Jurgiui Chšonstovskui (Chrzastowski, 1681–1713). Vis dėlto, dėl skirtingos šios grupės kūrinių apimtys, žanrų ir stiliškos įvairovės, šiame straipsnyje nuspręsta aptarti tik kūrinius, dedikuotus Chodkevičiui, – 1619 m. pasirodžiusį *Obsequium gratitudinis* (*Nuolanki padėka*) ir 1621 m. išspausdintą *Sacra lithothesis* (*Akmens pašventinimas*). Kitiems kūriniams bus skirtas atskiras tyrimas.

Abu kūriniai jau senųjų bibliografų³ buvo priskirti Motiejui Kazimierui Sarbievijui, nors tik kai kurios šių kūrinių odės ir epigramos pateko į paties poeto sudarytus kūrybos rinkinius. Kaip tik dėl autorystės nustatymo problemų ankstyvieji Sarbievijos kūriniai yra sulaukę mažesnio mokslininkų dėmesio⁴. Jų indėlį ir tyrimus plačiau pristatysime aptardami kiekvieną iš

¹ Živilė Nedzinskaitė, „Kražių kolegijos studentų ir dėstytojų literatūrinė veikla XVII amžiuje: kūriniai Žemaičių vyskupams“, in: *Senoji Lietuvos literatūra (Jėzuitiškosios tradicijos paveldas)*, 2017, Nr. 44, p. 15–52.

² Živilė Nedzinskaitė, „Kražių kolegijos studentų ir dėstytojų literatūrinė veikla XVII amžiuje: kūriniai Žemaičių seniūnams“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2019, Nr. 47, p. 123–152.

³ Thomas Wall, „Mathiae Casimiri Sarbievii bibliographia“, in: [Mathias Casimirus Sarbievius], *Mathiae Casimiri Sarbiewski e Societate Iesu Poloni poemata omnia*, praeparavit Thomas Wall, Staraviesiae: typis et sumptibus collegii Societatis Iesu, 1892, p. XXII–XXV; Karol Estreicher, *Bibliografia polska*, t. 27, w Krakowie: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1929, p. 131.

⁴ Svarbiausi darbai, kuriuose aptarti ankstyvieji Sarbievijos kūriniai: Stanisław Windakiewicz, *Liryka Sarbiewskiego*, Kraków: [s. n.], 1890; Mirosław Korolko, „Sarbiewski i jego Liryki“, in: Maciej Kazimierz Sarbiewski, *Liryki*, przełożył Tadeusz Karyłowski TJ, opracował Mirosław Korolko, Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1980, p. XIV–XVI; Elwira Buszewicz, *Sarmacki Horacy i jego liryka*, Kraków: Księgarnia Akademicka, 2006, p. 220, 269–271; Eugenija Ulčinaitė, *Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001, p. 266–268; Skirmantė Šarkauskienė, „Motiejus Kazimiero

kūrinių. Kol kas tik paminėsime, kad *Obsequium gratitudinis* kaip vientisas kūrinys nebuvo tirtas, o *Sacra lithothesis* atsidūrė ne vieno tyrėjo akiratyje. Kūrinių egzempliorių Lietuvoje likę nedaug: *Obsequium gratitudinis* saugomas vienas egzempliorius, *Sacra lithothesis* žinomi du⁵, kitų egzempliorių saugojimo vietos ne Lietuvoje nurodytos Narbutų kataloge⁶.

Šiame straipsnyje, laikydamiesi tos pačios schemos kaip ankstesniuose ciklo straipsniuose, pateiksime išsamią abiejų kūrinių struktūros schemą, aptarsime ypatumus; analizuodami metinių Kražių kolegijos pranešimų (*annuae litterae*), istorijos apybraižų (*historiae*) ir trumpųjų katalogų (*catalogi breves*) duomenis, papildysime su jų atsiradimu susijusias žinias ir detales. Atkreipsime dėmesį į ankstyvosios Sarbievijaus poezijos sąsajas su teoriniame jo veikalė *De acuto et arguto* (*Apie aštrų ir šmaikštų stilių*) išsakytomis idėjomis; mėginsime nustatyti, kaip ir kuo skiriasi abu Sarbievijui priskiriami panegiriniai kūriniai; aptarsime tolesnę jų sklaidą ir refleksiją, literatūrinės visumos fragmentavimo praktiką. Taip pat svarstysime, ar Kražiuose buvo parašyti tik šiedu Chodkevičiui skirti kūriniai.

OBSEQUIUM GRATITUDINIS

1614 m. rugpjūčio 25 d. Kretingoje Jonas Karolis Chodkevičius su žmona Sofija Mieleckyte-Chodkevičiene (1566–1619) pasirašė fundacijos aktą dėl Kražių kolegijos steigimo⁷. Fundacija buvo aprobuota karaliaus Zigmanto III,

Sarbievijaus *Akmens pašventinimas*: tarp teatro ir emblemos“, in: Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *Akmens pašventinimas (Sacra Lithothesis)*, iš lotynų kalbos vertė, įžanginį straipsnį ir komentarus parašė Skirmantė Šarkauskienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 7–35; Eglė Patiejūnienė, *Brevitas ornata: Mažosios literatūros formos XVI–XVII a. LDK spaudiniuose*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 175–177; Jolita Liškevičienė, *Mundus emblematum: XVII a. Vilniaus spaudinių iliustracijos*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005, p. 102–106.

⁵ Žr. LMAVB L-17/35; LMAVB L-17/98 ir VUB III 10711.

⁶ *Index librorum Latinorum Lituaniae saeculi septimi decimi = XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas*, sudarė Daiva Narbutienė ir Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, Nr. 1032, Nr. 1037.

⁷ Dokumento tekstas skelbiamas čia: *Kražių kolegijos šaltiniai, saugomi Jėzaus Draugijos archyve Romoje*, t. 1, d. 1: 1608–1700 = *Fontes collegii Crosensis, qui in archivo Romano Societatis Iesu asservantur*, tomus I, pars 1: 1608–1700, parengė = ediderunt Živilė

jos priėmimas 1616 m. pradžioje patvirtintas Jėzaus Draugijos generolo Mutiajus Vitelleschio⁸, tų metų rudenį atidaryta ir pirmoji kolegijos klasė. Tačiau fundatorius netapo pirmuoju Kražių kolegijoje parašyto kūrinio dedikatu. Du pirmieji kūriniai, pasirašyti Kražių kolegijos studentų vardu ir išspausdinti 1618 m., buvo skirti Žemaičių vyskupui Stanislovui Kiškai⁹ (jo autoriumi taip pat laikomas Sarbievijus) ir Žemaičių seniūnui Jeronimui Valavičiui¹⁰. Kūrinys fundatoriui buvo išspausdintas tik 1619 metais. Tai *Obsequium gratitudinis (Nuolanki padėka)*¹¹. Šio kūrinio autoriumi tradiciškai laikomas Sarbievijus¹², antraštėje įrašytas ar įsirašęs kaip *Apollo Crosensis*. Jis 1617–1619 m. Kražiuose dėstė sintaksę ir poetiką¹³.

Kokiai konkrečiai progai skirtas *Obsequium gratitudinis*, antraštėje nėra nurodyta. Tiesiog „padėka, išsakyta dosniausiam statytojui“ (*Obsequium gratitudinis [...] munificentissimo erectori oblatum*). Žinių apie šį kūrinį nėra ir labai lakoniškoje tų metų Kražių istorijoje¹⁴. Galima tik spėlioti, kad po varginančių 1617–1618 m. žygių į Maskvą¹⁵ Chodkevičius pagaliau grįžo į

Nedzinskaitė, Darius Antanavičius, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, p. 58–63.

⁸ *Ibid.*, p. 69–71, 74–75. Apie komplikotą fundacijos likimą žr. „Kražių kolegija“, LRT | TV, 2023-08-16, prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000108888/ant-mikalojaus-radvilos-juodojo-jezuitams-dovanotos-pilies-isaugusi-kraziu-kolegija>.

⁹ *In primo optatissimo, auspiciatissimoque illustrissimi ac reverendissimi patris et domini, d. Stanislai Kiszka, Dei gratia episcopi Samogitiae, in suum episcopatum adventu gratulationes a studiosa iuventute gymnasii Chodkiewicziani Crosensis Societatis Iesu oblatae*, Vilnae: in Typographeo Academico, 1618.

¹⁰ *Gratulationes novo Samogitiae capitaneo, illustrissimo et magnifico domino domino Hieronymo Wolowicz, Magni Ducatus Lithuaniae procancellario, Upitensi, Szaulensi, Poiurensi, Gondigensi, Rudnicensi etc. etc. capitaneo etc. etc., a nobili studiosa iuventute gymnasii Chodkiewicziani Crosensis Societatis Iesu, oblatae*, Vilnae: in Typographeo Acad[emico] Societatis Iesu, 1618.

¹¹ [Mathias Casimirus Sarbievijus], *Obsequium gratitudinis illustrissimo domino d. Ioanni Carolo Chodkiewicz, palatino Vilnensi, M. L. D. exercituum duci, Livoniae gubernatori, comiti in Szklow, Mysz et Bychow, Derpatensi, Lubanensi, Velonensi capitaneo etc. etc. ab Apolline Crosensi persolutum; atque a gymnasio Crosensi collegii Chodkiewicziani Societatis Iesu, tamquam munificentissimo erectori oblatum*, Vilnae: typis academ[icis] Societatis Iesu, 1619.

¹² Thomas Wall, *op. cit.*, p. XXIII; Karol Estreicher, *op. cit.*, p. 131. Sarbievijaus autorystę liudija ir įrašas antraštiniame kūrinio lape LMAVB egzemplioriuje (sign. L-17/35).

¹³ *Kražių kolegijos šaltiniai*, p. 80, 84.

¹⁴ *Ibid.*, p. 86.

¹⁵ Leszek Podhorodecki, *Jan Karol Chodkiewicz (1560–1621)*, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1982, p. 378–379.

namus ir ėmėsi aktyvesnės funduojamų objektų priežiūros, galbūt tais metais buvo pradėti ir rimtesni kolegijos statybos darbai¹⁶, o gal ir pats etmonas apsilankė Kražiuose, nors tokie faktai nei *annuae litterae*, nei *historia* neužfiksuoti.

Pirmiausia pateikiame kūrinio (4°, 35 p.) struktūrą:

	Kūrinio dalis	Kūrinio pobūdis / metras	Kūrinio apimtis
1.	Herbas ir herbinis eilėraštis „In stemma“	eleginis distichas	4 eil.
2.	Dedikacija „Ad eundem illustrissimum d. palatinum universum gymnasium collegii Crosensis Chodkiewicziani Societatis Iesu“	proza	2 p.
3.	Epigramų ciklas „Epigrammata in stemma illustrissimi palatini“ I. Censura laudis II. Crux pacis omen III. Obsequium patriae IV. Nec bello, nec dolo V. Ad aquilam, insigne Moscoviae VI. Pax soli et poli VII. Mutuus amor, coaevus est VIII. Ne Hercules contra duos IX. Rostro aquila, cauda leo X. Robore bella gerit XI. In stemma W XII. Generosa symbola mentis XIII. Latet laus magna sub umbra XIV. Fama super aethera notus XV. Fulmen Fortunae XVI. Ex famulo conjice herum XVII. Suam quodque repetit originem XVIII. Norunt, cui serviunt XIX. Vis vi vincitur XX. Divum stemmata gestat	eleginis distichas	8 eil. 8 eil. 8 eil. 8 eil. 8 eil. 8 eil. 8 eil. 8 eil. 8 eil. 8 eil. 8 eil. 8 eil. 8 eil. 8 eil. 8 eil. 8 eil. 8 eil. 8 eil. 8 eil. 8 eil.

¹⁶ Kai kurių mokslininkų minima, kad 1618 m. buvo padėtas kertinis mūrinių kolegijos pastatų akmuo (žr. Antanas Liuima, „Kražių kolegija“, in: *Kražiai*, Vilnius-Kaunas: „XXI amžius“, 1993, p. 41), tačiau atidžiai perskaičius tų metų Kražių jėzuitų *historia* (žr. *Kražių kolegijos šaltiniai*, p. 82–83) aiškėja, kad bus įsivėlusį klaidą: tų metų istorijoje kalbama apie Tytuvėnų bažnyčios kertinio akmens pašventinimą ir ten vykusias iškilmes.

4.	Užrašai ant įsivaizduojamų paminklų	elogijas / eleginis distichas	
	I. Primae aetati illustrissimi d. Ioannis Caroli Chodkiewicz [...] monumentum [...]		1 l.
	II. Maturae iuventuti illustrissimi d. Ioannis Caroli Chodkiewicz [...] marmor [...]		1 l.
	III. Virili aetati illustrissimi d. Ioannis Caroli Chodkiewicz [...] monumentum [...]		1 l.
5.	Poema		
	Argumentum poematis	proza	0,5 p.
	Poema	hegzametras	422 eil.

Kaip aiškėja iš pateiktos schemos, kūrinį sudaro kelios pagrindinės dalys, būdingos daugumai XVII a. pradžios panegirikų. Tai adresato herbas su herbiniu eilėraščiu, prozinė dedikacija, epigramos, elogijai ir poema. Kiek neįprastai visoje kompozicijoje atrodo tik elogijai, retai pasitaikantys XVII a. Kražiuose kurtose panegirikose¹⁷. Kūrinio ypatumus aptarkime detaliau.

Panegirika pradedama herbine epigrama:

O quantae fulgent Volucres, Diademata, Telum,
Calx, Galeae, Fluvii, Littera docta, Cruces!
Cui tam concordi clarescunt stemmata laude?
Laude vir est clarus, clarior illa viro.

(O kiek spindi sparnuočių, karūnų, strėlė, / pasaga, šalmai, upės, daugiaprasmė¹⁸ raidė, kryžiai! / Kuriam taip šviečia šie ženklai sutartinai [ji] girdami? / Vyras yra pagarsėjęs šlove, o ji [šlovė] garsesnė už vyrą¹⁹.)

¹⁷ Iš Kražiuose sukurtų kūrinių straipsnio autorei žinomas tik vienas, sukomponuotas vien iš elegijų, – Andriejaus Młodzianovskio *Domestica Samogitiae ducatus ornamenta* (Mitaviae, 1668). Visuose kituose dominuoja epigramos ir hegzametrinės poemos.

¹⁸ *Littera docta* – pažodžiui „mokyta raidė“, tačiau čia turima galvoje, kad W yra daugiaprasmė, kelianti daug aliuzijų ir asociacijų.

¹⁹ Vertimas čia ir toliau, jei nenurodyta kitaip, straipsnio autorės.

Ketureilyje paminėtos visos jungtiniame Chodkevičiaus herbe esančios figūros, šiuo atveju simbolizuojančios ir paties adresato šlovę. Po dedikacijos pateikiama 20 epigramų „Epigrammata in stemma illustrissimi palatini“ („Epigramos šviesiausiojo vaivados herbui“). Vienose jų vaizduojamos visos herbe matomos figūros (I, XIII), kitose – tik kuri nors iš jų (XI). Vis dėlto daugumoje dominuoja viena heraldinė figūra – Chodkevičiaus herbo viduryje besipuikuojantis grifas, letenose laikantis kardą. Žaidžiant kaip tik šios figūros simbolika²⁰ šlovinama Chodkevičiaus drąsa ir teisingumas. Teigiama, kad grifas yra dviformė ir dvikūnė (*biformis, bicorpor*) būtybė, t. y. ir paukštis, ir liūtas (*Gryps gaudet volucris, gaudet et esse leo* [VI, 4]), sparnuočių ir žvėrių karalius (*Alituum Gryps ille tuus rectorque ferarum* [III, 1]), pranašesnis už bet kokius priešininkus. Pabrėžiama, kad kaip grifas vadovauja ereliams, taip Karolis – kitiems vadams (*Gryps aquilas ducat, Carolus ipse duces* [IV, 8]). Narsusis grifas persekioja bėgančius maskvėnus, simbolizuojamus dvigalvio erelio (*Grypha per hostiles gradientem viderat agros, / dum peragrat patriam Moschicus ales humum* [VIII, 1–2]). Kai kuriose epigramose grifas tampa ne tik tėvynės gynėju, bet ir taikos simboliu: jo laikomas kardas yra ginklas, bet jame galima įžiūrėti ir kryžių – taikos ženklą (*Nonne vides sanctas pacis in ense notas?* [II, 4]). Atkreiptinas dėmesys, kad kai kurios epigramos labai aiškiai iliustruoja Sarbievijaus traktate *De acuto et arguto* (Apie aštrų ir šmaikštų stilių) pateiktą aštraus stiliaus formuluotę. Geriausias pavyzdys – XII epigrama. Jos dėstymas (*expositio*) ir pabaiga (*conclusio*) leidžia teigti, kad garsiojo traktato idėjos užgimė Kražiuose²¹ Sarbievijui dėstant poetiką, jomis tikriausiai buvo pasidalinta ir su tuometiniais studentais. Vienintelė šių eilių kliauda, kurią poetas ateityje ištaisys kurdamas panašios struktūros eiles, – epigramą-mįslę sunku būtų suprasti nematant ar nežinant, kaip tiksliai atrodo Chodkevičiaus herbas:

²⁰ Dėl kiaurai veriančio žvilgsnio grifas senovės Graikijoje simbolizavo jėgą ir budrumą. Viduramžiais jis tapo dvilypės Kristaus – žmogaus ir dievo – prigimties simboliu.

²¹ Dėl tikslios traktato atsiradimo datos mokslininkai neturi vieningos nuomonės. Žr. Stanisław Skimina, „Przedmowa“, in: Maciej Kazimierz Sarbiewski, *O poezji doskonałej, czyli Wergiliusz i Homer = De perfecta poesi, sive Vergilius et Homerus*, przeł. i oprac. Stanisław Skimina, Wrocław: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1954, p. XVI–XVII, XLI–XLIV; Marcelinas Ročka, „Apie Sarbievijaus poetiką“, in: *Senosios lietuvių literatūros baruose*, Vilnius, 1971, p. 15–62.

Arduus extento Gryps territat aethera ferro,
 Et stringis validos, bellice mucro, pedes.
 Subdita defendunt fortes diademata plantae,
 Claret et in fido tuta corona pede.
 Esse quid hoc dicam? Regni bonus esse patronus
 Crederis: id late conscia fama canit.
 Gryps tuus unde potest patriam defendere solus?
 Sed tamen esse tuus dicitur, ergo potest.

(Herbo viršuje esantis Grifas grasina dangui iškeltu kalaviju, / ir tu, galingasis karde, jungi tvirtas letenas [t. y. tu, Grife, spaudi letenose galingą kalaviją]. / Apačioje esančias karūnas saugo tvirtos pėdos²², / ir saugi karūna spindi po patikimomis [grifo] letenomis. / Ką tai reikštų? Pamanytum, tai gerasis karalystės globėjas, [nes] / taip sako plačiai sklindantis gandas. / Kaipgi tavo Grifas gali vienas apginti tėvynę? / Bet juk sakoma, kad jis yra tavo, todėl ir gali.)

Priminsime, kad Sarbievijus aiškino, jog stiliaus aštrumą sudaro dviejų priešingų, bet bendrą pagrindą turinčių minčių susilieėjimas viename posakyje. Šį teiginį jis iliustravo pasitelkdamas lygiašonį trikampį ir „užpildydamas“ jį Marcialio epigrama apie alkaną liūtą, kuris išleistas į areną nesuėdė kiškio²³. Anot Sarbievijaus, skirtingas mintis sujungia ir aštrumą išreiškia paskutinės eilutės: gailestingo imperatoriaus liūtas ir pats yra gailestingas, todėl nesudrasko kiškio. Mūsų cituotos Sarbievijaus epigramos kompozicija labai panaši į Marcialio, o jos pabaigoje nuskamba ir analogiškas teiginys: pats vienas Grifas gali apginti tėvynę tik todėl, kad priklauso Chodkevičiui. Blieka pridurti, kad Sarbievijaus akumino teorija, nors ir neišspausdinta, buvo labai populiari ir rankraščiais plito po LDK kolegijas, darė įtaką to meto profesoriams ir literatūros teoretikams. Tik XVII–XVIII a. poetikos ir retorikos dėstytojai vietoj Marcialio epigramos kaip pavyzdį jau ėmė cituoti paties Sarbievijaus panašiai sukomponuotus kūrinius apie šv. Ignotą arba apie šv. kankinį Mametą, labiau

²² Gali būti, kad šioje vietoje Sarbievijus išradingai pasinaudojo žodžio *planta* (ir augalas, ir pėda) reikšme. Herbe iš tiesų matome karūnas supančius augalus, tačiau būdvardis *fortes* leidžia manyti, kad kalbama vis dėlto apie užpakalines grifo letenas, kurios ir saugo karūnas.

²³ Mathias Casimirus Sarbievius, *Poetica: Praecepta poetica. De perfecta poesi*, t. 1, parengė Ona Daukšienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009, p. 8.

atitinkančius jėzuitiško mąstymo ir kūrybos kanonus²⁴. Mūsų cituota epigrama apie Chodkevičiaus Grifą dėstytojų neminima, tačiau didelio dėmesio per paskaitas yra sulaukusios kitos dvi *Obsequium gratitudinis* epigramos. Kalbėdamas apie vieną iš būdų (pasitelkiant išmonę / *per fictionem*) komponuoti epigramas XVIII a. profesorius Jokūbas Chrzanowski pateikė šio rinkinio Sarbievijaus X epigramą, o nežinomas profesorius, aiškindamas paskutinę epigramos dalį (*conclusio*) ir jai būdingą akuminą, kaip geriausią pavyzdį nurodė XI Sarbievijaus epigramą „In stemma W“²⁵. Kelias šio kūrinio epigramas²⁶ analizavusi Eglė Patiejūnienė pabrėžė, kad jose atsispindi konceptų kūrimo ir simbolių interpretavimo būdų įvairovė. Tai, anot mokslininkės, rodo, kad autoriui tokiais tekstaais rūpėjo atskleisti savo kūrybinius sugebėjimus ir vaizduotės pajėgumus²⁷. Pridėsime, jog kaip tik šio rinkinio epigramos liudija vėlesnėje kūryboje atsiskleisiantį Sarbievijaus kaip epigramų kūrėjo talentą.

Grįžkime prie *Obsequium gratitudinis* ypatybių. Iš pačių įvairiausių grifu priskiriamų savybių ir galių paskutinėje kūrinio dalyje poemoje svarbiausias taps grifo kaip visos gyvūnijos karaliaus įvaizdis, ne kartą nuskambantis ir epigramose:

Quadrupedum leo rex, aquila est regina volucrum:

Gryps, utrumque tibi spondet uterque decus. (VII, 1–2)

(Liūtas yra keturkojų karalius, erelis – paukščių; / Grife, ir vienas, ir kitas užtikrina tau šią garbę [tai, kad esi ir vienu, ir kitų karalius].)

Tačiau poemą nuo epigramų skiria 3 elegijai. Juose surašyti tekstai, kurie turėtų būti iškalti ant trijų įsivaizduojamų paminklų: Chodkevičiaus vaikystei, jaunystei, brandai. Kiekvienas jų spaudinyje užima po lapą: vienoje pusėje detalai aprašyta, kam skirtas paminklas, kitoje pateikiamas ir tekstas ant pa-

²⁴ Živilė Nedzinskaitė, „Tepaliks kiekvienas šlovę po savęs ...“: Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus poetikos ir poezijos recepcija XVII–XVIII amžiaus LDK jėzuitų edukacijos sistemoje, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 98, 189, 192.

²⁵ *Ibid.*, p. 188, 197.

²⁶ Į lietuvių kalbą Eugenija Ulčinaite yra išvertusi 3 šio kūrinio epigramas. Žr. *Dainos pasauliui, saulei ir sau. Lietuvos XVI–XVII amžiaus poezijos antologija*, sudarė Eugenija Ulčinaite, Vilnius: Vaga, 1993, p. 397.

²⁷ Eglė Patiejūnienė, *op. cit.*, p. 173.

minklo. Vis dėlto atrodo, kad Sarbievijus čia kiek pažaidė su skaitytojais. Iš pirmo žvilgsnio kaip elegijas atrodantis tekstas ant paminklo kuo gražiausiai sugula į eleginiu distichu parašytus aštuoneilius! Šis „žaidimas“ buvo pastebėtas tik Thomo Wallo: jo sudarytoje Sarbievijaus kūrinių rinktinėje (1892) minėti tekstai jau pateikti kaip epigramos²⁸, o gerokai ankstesniame 1757 m. Adomo Naruševičiaus leidinyje jie su mažomis išimtimis spausdinami taip, kaip 1619 m. *Obsequium gratitudinis* tekste, – elegijo forma²⁹.

Paskutinė kūrinio dalis – 422 eilučių poema. Jai tinka visi iki šiol mokslininkų pateikti apibūdinimai: daug barokinės pompastikos, alegorijų, mitologinių įvaizdžių, erudicijos įmantrybių, perdėto retoriškumo³⁰. Painus ir poemos siužetas. Labai supaprastintas jis būtų toks. Gracija aplanko Kražius ir randa ten lyra skambinantį Apoloną. Ji klausia: kodėl Foibas neapdainuoja Chodkevičiaus žygių, kodėl pamiršo, kad etmonas stato mūzų buveinę – kolegiją? Susigėdęs Apolonas bando sugalvoti, kaip pagerbti kolegijos fundatorių. Pagalbos jis kreipiasi į Grifą, sprendžiantį keturkojų ir sparnuočių bylas, jų valdovą. Apolonas siūlo pastatyti Chodkevičiui paminklą, bet vienas jis bejėgis. Grifas įsako savo pavaldiniams iš visų pasaulio kraštų sunešti brangiausias medžiagas, iš jų ant Kražantės kranto vadovaujant Istorijai iškyla Chodkevičiui skirtas paminklas, sudarytas iš trijų piramidžių. Jose iškalti pagrindiniai trijų etmono gyvenimo tarpsnių momentai. Vaikystę simbolizuoja aštuonių pakopų piramidė, kurioje pinasi skirtingi vaizdai: vaikas, šliaužiantis prie kardo, besistengiantis pakelti skydą, miegantis šarvuose ar tarp iečių, puolantis prie tėvo, grįžusio su karo grobiu, džiaugsmingai apžiūrinėjantis jo ginklus ir su jais žaidžiantis, paskui – jau kremtantis mokslus. Antroje piramidėje pavaizduoti svarbiausi jaunystės įvykiai: žygių ištroškęs jaunuolis pirmas ir varžybose, ir karo lauke, jis siaučia tarsi Marsas, kapoja galvas, ima belaisvius, paskui meldžiasi. Trečioje piramidėje įamžintos garsiausios Chodkevičiaus laimėtos pergalės Livonijoje ir Rusijoje. Poema, kartu ir visas kūrinys baigiamas Apolono su pasididžiavimu ištariamais

²⁸ [Mathias Casimirus Sarbievius], *Mathiae Casimiri Sarbiewski e Societate Iesu Poloni poemata omnia*, praeparavit Thomas Wall, Staraviesiae: typis et sumptibus collegii Societatis Iesu, 1892, p. 488–499 (epigramų nr. 144–146).

²⁹ [Mathias Casimirus Sarbiewski], *Reverendi patris Mathiae Casimiri Sarbiewski e Societate Iesu poemata ex vetustis manuscriptis et variis codicillis olim ab authore dissimulato nomine editis deprompta et in unum collecta*, ed. Adam Naruszewicz, Vilnae: in typographia regia academiae et universitatis Societatis Iesu, 1757, p. 45–50.

³⁰ Eugenija Ulčinaitė, *Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra*, p. 268.

žodžiais, kad jo kolegija stovinti šalia paminklų Chodkevičiui ir juos saugosianti „kol sukas žvaigždynai“ („dum sidera current“)³¹.

Ankstyvąją Sarbievijaus kūrybą vertusi ir tyrusi Rita Katinaité mano, kad pagal turinį *Obsequium gratitudinis* poema yra panegirinė, o pagal formą – fantastinė³². Jos veikėjai: mitologinės būtybės (Apolonas ir Grifas, siejami mito apie hiperborėjus) ir abstrakčių sąvokų personifikacijos (Istorija, Šlovė ir kt.). Be to, fantastiniai motyvai poemoje supinami su tikroviškais vaizdais (pvz., paukščiai, nešantys dovanas, – tai pavasarį grįžtantys paukščiai)³³. Mokslininkė teigia, kad, traktuojant alegoriškai, Kražiai žymi vietą, kurioje klesti mokslai (Kražiuose statoma kolegija – Apolono valdos, mokslo ir menų buveinė), ginami ją įkūrusio mecenato kardo (Grifas, rankose laikantis kardą, – veržlumo ir drąsos simbolis), arba kad klesti ta šalis, kuri garsėja karinėmis pergalėmis ir kultūros pasiekimais. Vis dėlto tyrėja konstatuoja, jog ankstyvoji Sarbievijaus poezija nėra novatoriška, tačiau stebina savo daugiaprasmiškumu³⁴. Blieka pridurti – dar ir išmone, bandymu pateikti skaitytojui netikėtų virazų, o tai vėliau bus įvardyta vienu iš esminių Baroko poezijos bruožų. Tačiau pati poema tikrai nėra novatoriška, neišsiskiria iš kitų tokio pobūdžio ano meto kūrinių. Ji liudija, kad autorius puikiai įvaldęs poetikos ir retorikos taisykles, mitologijos žinias ir eilėdaros subtilybes, tačiau pati stokoja gilesnės prasmės.

Atkreiptinas dėmesys, kad *Obsequium gratitudinis* kaip vientisas kūrinys niekada nebuvo perspausdinta, tačiau kai kurios šio kūrinio epigramos (X, XI, I, IX) pateko į Sarbievijaus kūrybos rinkinius dar jam gyvam esant³⁵.

³¹ Lietuviškas poemos vertimas: Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *Lemties žaidimai = Ludi fortunae*, parengė, įvadą ir komentarus parašė Eugenija Ulčinaité, iš lotynų į lietuvių kalbą vertė Ona Daukšienė [et al.], Vilnius: Baltos lankos, 1995, p. 540–575.

³² Rita Katinaité, „Ankstyvoji Motiejaus Kazimieros Sarbievijaus kūryba (Kražių laikotarpis)“, in: *Aitvarai*, 1997, Nr. 7, p. 13–15.

³³ Rita Katinaité, „Mitologiniai motyvai ankstyvojoje Sarbievijaus poezijoje“, in: *Motiejus Kazimieras Sarbievijus Lietuvos, Lenkijos, Europos kultūroje*, sudarė Eugenija Ulčinaité, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 240–242.

³⁴ *Ibid.*, p. 242.

³⁵ Aleksander Wojciech Mikołajczak, *Studia Sarbieviana*, Gniezno: „Tum“, 1998, p. 29; Magdalena Piskala, Dorota Sutkowska, „Tradycja tekstu“, in: Maciej Kazimierz Sarbiewski, *Epigrammatum liber = Księga epigramatów*, Warszawa: IBL, 2003, p. 135–154; Justyna Zaborowska-Musiał, *Epigramy Macieja Kazimierza Sarbiewskiego*, Pułtusk–Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2006, p. 26–27.

XVIII a. ir vėlesniuose rinkiniuose *Obsequium gratitudinis*, kaip ir dauguma ankstyvųjų Sarbievijaus kūrinių, jau pateikiamas „išdalintas“ į atskirus segmentus³⁶. Gal dėl to jis nesulaukė didelio tyrėjų dėmesio³⁷, o lietuvių mokslininkų dažniausiai minimas dėl Žemaitijos kolorito, sustiprinamo poemoje minimų vietovardžių (Kražantė, Kražiai, Medžiokalnįs), fantastinių ir realių motyvų sampynų (paukščių nešamos brangenybės Chodkevičiaus paminklui ir paukščių grįžimas pavasari) bei alegorinės mitologinių būtybių (Apolono ir Grifo) traktuotės³⁸.

Trumpai apžvelgę visas *Obsequium gratitudinis* dalis, galime konstatuoti, kad tai įdomios struktūros panegirinis kūrinys, šlovinantis adresatą pačiu populiariausiu anuomet būdu – pasitelkiant jo herbo figūrų simboliką arba suteikiant joms neįprastų, papildomų reikšmių. Vis dėlto į akis krenta epigramų ir poemos tekstų netolygumas – pirmosiose ryškėjantis vėlesniuose Sarbievijaus kūriniuose atsiskleisiantis conceptualumas, išmonė bei šmaikštumas ir antrosios patosas, pompastika bei įmantrumas, kurių vis mažės. Taip pat svarbu, kad šiame, ankstyvajame, kūrinyje gal kiek pretenzingai, bet išmoningai pavaizduotas paminklo statymas jau kaip vienas iš galimų odės kompozicijos būdų bus aprašytas Sarbievijaus teoriniuose veikaluose³⁹, ne kartą panaudotas brandžioje poeto kūryboje⁴⁰.

³⁶ P.vz., Naruševičiaus parengtoje Sarbievijaus poezijos rinktinėje (1757) kūrinys pateikiamas tokia tvarka: poema (p. 28–44), elegijai (p. 45–50), 16 epigramų (p. 51–56). Wallo sudarytoje Sarbievijaus kūrinių rinktinėje (1892) *Obsequium gratitudinis* tekstai sudėti dar kitaip: epigramų dalyje – herbinis eilėraštis (127) ir visos 20 epigramų (nr. 88, 128–134, 89, 71, 72, 135–143), o poema spausdinama visiškai atskirai ([Mathias Casimirus Sarbievius], *Mathiae Casimiri Sarbiewski e Societate Iesu Poloni poemata omnia*, p. 273–285).

³⁷ Tik trumpi kūrinio fragmentai, atskiros epigramos ar poema aptartos čia: Elwira Buszewicz, *op. cit.*, p. 269–270; Justyna Zaborowska-Musiał, *op. cit.*, p. 89–92; Rita Katinaitė, *op. cit.*, p. 233–241.

³⁸ Eugenija Ulčinė, *op. cit.*, p. 267–268; Rita Katinaitė, *op. cit.*, p. 233–241.

³⁹ Mathias Casimirus Sarbievius, *Poetica: Praecepta poetica. De perfecta poesi*, p. 31 (*Characteres lyrici*, lib. I, character V, II).

⁴⁰ P.vz., Lenkijos ir Švedijos karaliui Zigmantui III (*Lyric*. II, 22) ar Antverpeno spaustuvininkui Baltazarui Moretui (*Lyric*. III, 31).

1621 m. išspausdintas antrasis Chodkevičiui skirtas kūrinys. Jo pabaigoje įrašyta, kad tų metų gegužės 2 d. padėtas kertinis Kražių jėzuitų bažnyčios, pavadintos Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų vardu, akmuo. Šios išskilmės išsamiai aprašytos kolegijos *Istorijoje*:

Ipso initio maii summa non vulgarium tantum, verum etiam nobilium personarum frequentia eximiaque sollemnitate templi nostri iacta sunt fundamenta. Quo quidem tempore illustrissimus antistes sacro ritu primarium inauguravit lapidem, perillustris vero ac admodum reverendus dominus Melchior Eliaszewicz Gieysz, Magni Ducatus Lithuaniae referendarius, catedralis Vlnensis ecclesiae praelatus, loci parochus, ordinis certe nostri et amicus et benefactor singularis, cum eximia eiusdem ordinis commendatione ad populum verba fecit. Quibus ceremoniis simul ac sacrificio missae in sacello nostro peractis, praecipui hospites ad aedes collegii invitati ac imprimis lauto convivio, magna ex parte insignium hominum liberalitate comparato, sunt excepti, deinde sublati mensis plausibili ac ad oblectationem peracomodo de immunitate ecclesiastica actu recreati libellisque impressis et a ceremonia illius diei nuncupatis Lithotheticis donati.⁴¹

(Pačioje gegužės pradžioje, į iškilmes gausiausiai susirinkus ne tik paprastiems žmonėms, bet ir kilmingiesiems, buvo padėti mūsų bažnyčios pamatai. Tuo metu šviesiausias vyskupas [Stanislovas Kiška] su šventomis apeigomis padėjo [bažnyčios] kertinį akmenį, o šviesusis ir didžiai gerbiamas ponas Merkelis Elijoševičius Geišas, LDK referendorius, Vilniaus katedros bažnyčios prelatas, vietos [Kražių] klebonas, tikrai ypatingas mūsų Draugijos draugas ir geradarys, kreipėsi į žmones ypač girdamas vienuoliją. Pasibaigus iškilmėms ir paaukojus mišias mūsų kopyčioje, svarbesni svečiai buvo pakviesti į kolegijos pastatą ir pirmiausia sutikti puikiomis vaišėmis, didele dalimi parengtomis žymių žmonių dosnumo dėka, o paskui, išnešus stalus, pradžiuginti puikiu ir šiai progai pritinkančiu vaidinimu apie Bažnyčios viršenybę, taip pat apdovanoti spausdintomis knygelėmis, sulig šios dienos iškilme pavadintomis „Kertinio akmens dėjimas“.)

⁴¹ *Kražių kolegijos šaltiniai*, p. 91–92.

Tos „spausdintos knygelės“ yra ne kas kita kaip kūrinys *Sacra lithothesis*⁴² (*Akmens pašventinimas*). Jis pasirašytas Chodkevičiaus kolegijoje studijujančių jaunuolių vardu („a collegii Chodkieviciani studiosa iuventute“), tačiau seniesiems bibliografams kūrinio autorystė⁴³ nekėlė abejonių – jis visada laikytas Sarbievijaus veikalu⁴⁴.

Kūrinio struktūra (4°, 24 p.):

	Kūrinio dalis	Kūrinio pobūdis / metras	Apimtis
1.	Herbas ir herbinis eilėraštis „In stema illustrissimi palatini“	eleginis distichas	4 eil.
2.	Dedikacija „Illustrissimo domino d. Ioanni Carolo Chodkiewicz“	proza	1 psl.
3.	In ensiferum gryphem	vienuolikaskiemenis metras	28 eil.
4.	Supera imis opitulatur Ima superis gratantur	graviūra su inskripcijomis	
	Pietas		
	Tibi militat aether	vienuolikaskiemenis metras	14 eil.
	Superis mortalia curae	eleginis distichas	8 eil.
	Ode I. Luci tutela et templi singulare patrocinium Magnae Virgini Matri defertur	alkajinė strofa	52 eil.
5.	Non spargit, sed rigat. Munus in authorem redit	graviūra su inskripcijomis	
	Liberalitas		
	Larga manus liquido torrentior amne	vienuolikaskiemenis metras	14 eil.
	Sibi, patriae, Deo	eleginis distichas	8 eil.
	Ode II. Illustrissimi fundatoris impen- sa in rem praecipue sacram liberalitas	alkajinė strofa	52 eil.

⁴² [Mathias Casimirus Sarbievius], *Sacra lithothesis in prima templi Magnae Virgini Matri dedicati erectione a patribus collegii Crosensis Societatis Iesu, liberalitate illustrissimi domini d. Ioannis Caroli Chodkiewicz, palatini Vlnensis, regni Poloniae adversus hostiles Turcarum copias et M. D. L. exercituum ducis [...] fundati auspicio celebrata ab eiusdem collegii Chodkieviciani studiosa iuventute descripta et honori eiusdem liberalissimi fundatoris oblata*, Vilnae: typis academicis Societatis Iesu, 1621.

⁴³ Tik įžanginė dedikacija pasirašyta Stanislovo Šemetos vardu.

⁴⁴ Thomas Wall, *op. cit.*, p. XXV; Karol Estreicher, *op. cit.*, p. 131. Sarbievijaus autorystę liudija ir įrašas antraštiniame kūrinio lape LMAVB egzemplioriuje (sign. L-17/98).

6.	Nos numerus sumus Numerabo vos in gladio [Isaiae, 65]	graviūra su inskripcijomis	
	Iustitia		
	Potest dubias ferro distinguere lites	vienuolikaskiemenis metras	13 eil.
	Non viribus, sed numero	eleginis distichas	8 eil.
	Ode III. Dei O. M. et Virginis Matris auxilium adversus Turcam illustrissimi fundatori spondetur	alkajinė strofa	52 eil.
7.	Sic nostra spes libratur In nos Mars et victoria nutant	graviūra su inskripcijomis	
	Fortitudo		
	Premunt aequam Mars et victoria lancem	vienuolikaskiemenis metras	14 eil.
	Sub gravi ense palma levis	eleginis distichas	8 eil.
	Ode IV. Felix angularis lapis auspicium et vota pro illustrissimo fundatore Deo perpetuo offerenda	alkajinė strofa	52 eil.
8.	Baigiamieji paskyrimai	proza	3 psl.

Šio kūrinio kompozicija dar išradingesnė nei *Obsequium gratitudinis*. Dvi pirmosios jo dalys (herbas su herbiniu eilėraščiu ir prozinė dedikacija) būdingos daugumai panegirinių kūrinių, tačiau kitose jau matome poeto vaizduotės užmojus: vienuolikaskiemeniu metru parašytas eiles Chodkevičiaus herbo Grifui ir įdomiai sukomponuotas (to nerasime nė viename XVII a. Kražiuose sukurtame kūrinyje) keturias pagrindines kūrinio dalis (graviūra su inskripcijomis, eilėraštis, epigrama, odė), šlovinančias Chodkevičiaus dorybes – pamaudumą, dosnumą, teisingumą ir drąsą. Pabaigoje pateikiamas paskyrimų žymiesiems asmenims (popiežiui Grigaliui XV, karaliui Zigmantui III, buvusiam Žemaičių vyskupui Merkeliui Giedraičiui, fundatoriui Chodkevičiui, Žemaičių vyskupui Kiškai) sąrašas, vardinamas tarsi kartinio akmens lūpomis. *Sacra lithothesis* kompozicija išsiskiria iš visų Sarbėvijaus Kražiuose parašytų kūrinių. Visų jų (*In primo optatissimo [...] gratulationes* Žemaičių vyskupui Kiškai, *Gratulationes novo Samogitiae capitaneo* Žemaičių seniūnui Valavičiui ir jau aptarta *Obsequium gratitudinis* Chodkevičiui) struktūra labai panaši – beveik identišškai išdėstytos panegirinių kūrinių sudarančios dalys: herbinis eilėraštis, prozinė įžanga ar dedikacija, poema ir epigramų ciklai. *Sacra lithothesis* ne

tik visiškai kitokios kompozicijos, bet ir aukštesnio meninio lygio. Tai rodo ir faktas, kad pats Sarbievijus šio kūrinio odes, tiesa, kiek pataisytas, įtraukė į savo lyrikos rinkinius: pirmosios dvi išspausdintos 1625⁴⁵, ketvirtoji – 1628 metais⁴⁶. Dalis kūrinio tekstų pateko į Naruševičiaus sudarytą rinktinę, atskiromis dalimis jie pasirodė Wallo leidinyje⁴⁷.

Sacra lithothesis išverstas į lietuvių kalbą⁴⁸, išsamiai analizuotas kaip emblemų⁴⁹ ir dramos pavyzdys⁵⁰, todėl mes pateiksime tik kelias su kūrinio atsiradimo aplinkybėmis susijusias įžvalgas. Ne vieno mokslininko konstatuojama, kad prieš vykdamas į karą su turkais Chodkevičius dalyvavo Kražių bažnyčios kertinio akmens dėjimo iškilmėse, meldėsi ir fundavo statomą bažnyčią⁵¹. Taip tikrai leistų manyti pilnas *Sacra lithothesis* pavadinimas, dedikacija ir kūrinio turinys. Taip tvirtina ir Motiejus Valančius, perpasakodamas apylinkėse paplitusią istoriją⁵². Tačiau abejonių dėl šių faktų patikimumo kelia jau cituotas *historia* tekstas. Jame minima, kad kertinio akmens dėjimo iškilmėse dalyvavęs Žemaičių vyskupas Kiška ir Kražių klebonas Elijoševičius Geišas, kiti garbūs svečiai, nors jų pavardės neminimos. Kodėl tarp žymių svečių, jei jų

⁴⁵ Mathias Casimirus Sarbievijus, *Lyricorum libri tres*, Coloniae Agrippinae: sumptibus Bernardi Gualteri, 1625.

⁴⁶ Mathias Casimirus Sarbievijus, *Lyricorum libri tres, epigrammatum liber unus*, Vilnae: formis Academicis Societatis Iesu, 1628.

⁴⁷ Naruševičiaus 1757 m. leidime spausdinama tik teksto dalis (p. 65–76); 1892 m. Wallo leidime kūrinys suskaidytas: paties Sarbievijaus modifikuotos odės spausdinamos *Lyricorum libri* dalyse (*Lyric.* II, 11, 17; *Lib. ep.* 16; *Lyric.* III, 27), kūrinio epigramos pateikiamos atskirai ([Mathias Casimirus Sarbievijus], *Mathiae Casimiri Sarbiewski e Societate Iesu Poloni poemata omnia*, p. 364–367, 550–553).

⁴⁸ Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *Akmens pašventinimas (Sacra lithothesis)*, iš lotynų kalbos vertė, įžanginį straipsnį ir komentarus parašė Skirmantė Šarkauskienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009. Kelios modifikuotos odės, patekusios į *Lyricorum libri* rinkinius, spausdinamos Sarbievijaus poezijos rinkinyje *Ludi fortunae* (Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *Lemties žaidimai = Ludi fortunae*, p. 114–119, 242–247, 491–495), vertė Ona Daukšienė ir Rita Katinaitė.

⁴⁹ Eglė Patiejūnienė, *op. cit.*, p. 175–177; Jolita Liškevičienė, *op. cit.*, p. 102–106.

⁵⁰ Skirmantė Šarkauskienė, *op. cit.*, p. 7–35.

⁵¹ *Ibid.*, p. 12; Jolita Liškevičienė, *op. cit.*, p. 102; Eadem, „Kražių bažnyčios statybos pradžia“, in: *Acta academiae artium Vilnensis*, 2005, Nr. 36, p. 33; Elwira Buszewicz, *op. cit.*, p. 326.

⁵² Motiejus Valančius, *Raštai*, t. 6: Žemaičių vyskupystė, parengė Vytautas Vanagas, tekstai transponuoti į bendrinę kalbą Birutės Vanagienės, komentarai Vytauto Merkio, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, p. 425: „Jonas Karolis Chodkevyčia jezavitus, bažnyčią dirbančius, pinigais sušėlpė. Senoliai pasakoja Chodkevyčių pavedus jezavitams vieną dvarą su žmonėmis, kad tuo patolei valdytų, pakol nepabengs dirbti bažnyčios.“

tikrai dalyvauta, nepaminėtas fundatorius, belieka spėlioti. 1621 m. istorijoje randame vien žinią apie Chodkevičiaus mirtį (prie jos dar grįšime). Iš cituoto fragmento taip pat aišku, kad pats kūrinys *Sacra lithothesis* buvo sukurtas ir išspausdintas dar gerokai prieš iškilmes, nes knygelė buvo dalijama jų dalyviams. Dar daugiau – faktą, kad Chodkevičius fundavo bažnyčios statybas, paneigia ir Jėzaus Draugijos archyvo Romoje medžiaga:

Collegio Crosensi initium quoddam dedit illustrissimus dominus Ioannes Carolus Chodkiewicz, illo tempore generalis capitaneus Samogitiae, inscripta illi certorum pagorum, qui tum in pignore erant, perennitate, sed data sponsione se et summam, in qua illi pagi oppignorati erant, refusurum et plena facta collegii fundatione collegium ipsum, ecclesiam et scholas erecturum. Cessit insperato e vivis sola spe, propter quam datus iam erat illi titulus fundatoris, nobis relicta collegii.⁵³

(Tam tikrą pradžią Kražių kolegijai davė šviesiausias ponas Jonas Karolis Chodkevičius, tuo metu vyriausiasis Žemaičių seniūnas, užrašęs jai [kolegijai] visam laikui [t. y. amžinos nuosavybės teise] konkrečius kaimus, kurie tuomet buvo įkeisti, bet pažadėjęs, kad jis ir sumą, už kurią šie kaimai buvo įkeisti, sumokės ir, visiškai įgyvendinęs kolegijos fundaciją, pačią kolegiją, bažnyčią ir mokyklą pastatys. Netikėtai [jis] pasitraukė iš gyvųjų, palikęs mums vien kolegijos viltį, dėl kurios jam jau buvo suteiktas fundatoriaus titulas.)

Kražių kolegijos ir bažnyčios statybų istoriją tyręs mokslininkas Jerzy Paszenda taip pat konstatuoja, kad bažnyčia nuo pat pradžių buvo statoma iš Žemaičių vyskupo Paco paliktų lėšų ir atsitiktinių vietinių bajorų aukų⁵⁴. Iš šių faktų aiškėja, kad gerų savo norų Chodkevičius nespėjo įgyvendinti. Etmono dalyvavimą 1621 m. iškilmėse Kražiuose ir fundaciją bažnyčiai liudija vien *Sacra lithothesis* kūrinys.

Abejonių kelia ir daugumos tyrėjų minimas faktas, kad kaip tik *Sacra lithothesis* buvo suvaidintas po kertinio bažnyčios akmens pašventinimo iškilmių⁵⁵. *Historia* tekstas aiškiai kalba apie du skirtingus kūrinius – *actus de immunitate*

⁵³ *Kražių kolegijos šaltiniai*, p. 24–25.

⁵⁴ Jerzy Paszenda SJ, *Budowle jezuickie w Polsce XVI–XVIII w.*, t. 4, Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum, Wydawnictwo WAM, 2010, p. 120.

⁵⁵ Vanda Zaborskaitė, *Prie Lietuvos teatro ištakų: XVI–XVIII a. mokyklinis teatras*, Vilnius: Mokslas, 1981, p. 200; Skirmantė Šarkauskienė, *op. cit.*, p. 17.

ecclesiastica ir spausdintą knygėlę *Sacra lithothesis*. Jei po iškilmių būtų buvusi suvaidinta dalijamo spausdinto kūrinio dalis, *Istorijoje* taip ir būtų rašoma. Taigi labiausiai tikėtina, kad *actus* buvo atskiras kūrinys (galbūt neišspausdintas, likęs rankraštyje). Jo autoriumi (nes proginius kūrinius dažniausiai rašydavo kolegijos poetikos ar retorikos dėstytojai) galėjo būti tuometinis kolegijos poetikos mokytojas Jonas Kiršteinas (Kirstein, 1595–1634)⁵⁶, Sarbievijaus (šis tuo metu jau studijavo teologiją Vilniuje) vienmetis, vėliau Kražiuose dėstęs teologiją ir matematiką, čia ir pasimiręs⁵⁷. Deja, jokių *actus* pėdsakų ar žinių apie kokius nors Kiršteino kūrinius užtikti kol kas nepavyko. Neaišku ir kam buvo dedikuotas tas *actus*: iškilnėse dalyvaujantiems dvasininkams, vyskupui, o gal tiesiog Bažnyčiai. Taip pat nežinia, kodėl kitą kūrinį ta pačia proga rašė Sarbievijus, kurio darbas Kražiuose jau buvo pasibaigęs. Vienintelis paaiškinimas galėtų būti tas, kad *Sacra lithothesis* Sarbievijus sukūrė dar dėstydamas Kražiuose, tačiau dėl kokios nors priežasties ar laukiant tinkamos progos jis buvo išspausdintas tik 1621 metais.

TIK DU KŪRINIAI FUNDATORIUI?

Apžvelgėme abu Chodkevičiui skirtus panegirinius kūrinius. Vis dėlto keista, kad nebūta kitų, ypač parašytų liūdint dėl fundatoriaus žmonos, o paskui ir dėl paties Chodkevičiaus mirties. Gedulinius kūrinius paprastai rašydavo funduotų kolegijų ar vienuolynų atstovai. Ponia Chodkevičienė Kražių *Istorijose* minima tik porą kartų. 1618 m. vardijamos kolegijos koplyčiai ponios skirtos dovanos:

Nam illustrissimi fundatoris nostri Ioannis Caroli Chodkiewiczii [...] lectissima coniunx domina Zophia de Mielec duas pretiosas auro pereleganter intextas casulas et duo eiusdem materiae antependia ac praeterea aureum trecentorum pond[o] [s] aureorum affabre elaboratum calicem nonnullosque alios insignes ad sacelli usum pensiles apparatus don[o] dedit⁵⁸.

(Nes šviesiausiojo mūsų fundatoriaus Jono Karolio Chodkevičiaus [...] kilnioji su-tuoktinė ponia Sofija iš Mieleckių koplyčiai padovanojo du vertingus labai dailiai

⁵⁶ *Kražių kolegijos šaltiniai*, p. 90.

⁵⁷ *Ibid.*, p. 132–133.

⁵⁸ *Ibid.*, p. 83–84.

auksu siuvinėtus arnotus ir du tos pačios medžiagos antepedijus, taip pat meniškai padirbtą 300 auksinų vertės kieliką ir kai kurių kitų puikių bažnytinės apyvokos daiktų.)

1619 m. tekste rasime žinutę apie fundatorės mirtį⁵⁹:

Annus 1619 [...] ita immaturo fundatricis obitu perquam accidit luctuosus. Rogatu proinde fundatoris aliquot nostrorum paria excurrerunt Cretingam nec sine eiusdem solatio sepulturae coniugis ipsius interfuerunt⁶⁰.

(1619 metai [...] dėl per ankstyvos fundatorės mirties pasitaikė labai liūdni. Todėl fundatoriaus prašymu keletas mūsų kelių išskubėjo į Kretingą ir jo paguodai dalyvavo žmonos laidotuvsė.)

Kražių jėzuitai Chodkevičienei iš tiesų rūpėjo, nes jie, kad ir vienu sakiniu, minimi jos testamente. Ten sutuoktinio prašoma toliau rūpintis Kražių kolegijos statybomis⁶¹. Deja, neturime jokių žinių, kad jėzuitai koku nors veikalu būtų pagerbę fundatorės atminimą, nors kūrinį šia liūdna proga lenkiškai parašė ir, ko gero, per Chodkevičienės laidotuves ar jos mirtį minėdami paskaitė bernardinų vienuolijos atstovai Kretingoje ir Vilniuje⁶².

Panašiai nutiko ir su fundatoriumi⁶³. Jis mirė 1621 m. rugsėjo 24 d. Chotino tvirtovėje. Tų metų Kražių *Istorijoje* randame tokį įrašą:

⁵⁹ Chodkevičiaus žmona Sofija Mieleckytė mirė 1619 m. gegužės 18 d. ir buvo palaidota liepos 4 d. Kretingoje, Chodkevičių įkurtame bernardinų vienuolyne.

⁶⁰ *Kražių kolegijos šaltiniai*, p. 86.

⁶¹ Žr. *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai*, t. 2, sudarė Antanas Tyla ir Dainius Žygelis, Vilnius: Pradai, 1997, p. 42.

⁶² *Kazanie na pogrzebie zacney pamieni Jasnje Wielmożney Paney [Jey Mści Paney] Zophiey z Mielca Chodkiewiczowey, wojewodziny Wileńskiej, hetmanowey nawyższy Wielkiego X. Lith. miane. Przez x. Andrzeia Gradzkiego, Zakonu Franciszka S. Oycow Bernardynow, na ten czas guardiana Kowieńskiego w kościele tegoż zakonu e Kretyndze 4 iulii roku Pańskiego 1619*, w Wilnie: w Drukarni Akademiej Societatis Iesu, 1619; *Kazanie przy exequiach świętej pamięci Jasnje Wielmożney Paney [...] Zofiey z Mielca Chotkiewiczowey [...] wojewodziny Wilenskiej, hetmanowey W. X. Lith. czynione. Przez x. Stanisława Rochowica w Wilnie w kościele ś. Katarzyny zakonnic Reguły Świętego Benedicta 22 maia roku 1619*, w Wilnie: Drukował Ioseph Karcan, 1619.

⁶³ 1620 m. buvo išspausdintas taip pat Sarbievijui priskiriamas kūrinys *Hymenodora*, skirtas Onos Chodkevičiūtės ir Jono Stanislovo Sapiegos vestuvėms. Akivaizdu, kad kūrinys tęsia Chodkevičiui skirtų kūrinių ciklą, bet šiuo atveju sunku būtų įžvelgti Kražių kolegijos vaidmenį. Sarbievijus tuo metu dirbo Polocke, paskui tęsė studijas Vilniuje, todėl labiau tikėtinas paties poeto noras pamaloninti Chodkevičių.

Hoc eodem anno praefatus illustrissimus dominus Ioannes Carolus Chodkiewicz, fundator noster, ab universis Regni Poloniae statibus adversus hostiles Turcarum copias generalis dux electus, ubi tam potentem ac formidabilem Christiani nominis crebris victoriis attrivisset hostem, fractus laboribus ultimum in castris clausit diem. De cuius nos obitu infausto accepto nuncio, optimo patriae et maxime nostro parenti iusta, qua potuimus, maxima celebritate ac aedificatione populi persolvimus⁶⁴.

(Tais pačiais metais minėtasis šviesiausias ponas Jonas Karolis Chodkevičius, mūsų fundatorius, visų Lenkijos karalystės luomų išrinktas vyriausiuoju vadu prieš priešų turkų pajėgas, daugeliu pergalių sutriuškinęs tokį galingą ir baisų Kristaus vardo [t. y. krikščionių] priešą, vargų palaužtas paskutines dienas baigė karo stovykloje. Gavę nelaimingą žinią apie jo mirtį, geriausiam tėvynės ir ypač mūsų tėvui [t. y. fundatoriui] atlikome paskutinę priedermę su didžiausiomis iškilėmis ir žmonių dvasiai sustiprinti.)

Kaip atrodė tos „didžiausios iškilės“, plačiau neaprašyta, tačiau kūrinių mirus fundatoriui taip pat nėra. Gal apie juos buvo užsimenama jau 1622 m. *Istorijoje*, bet tų metų *Istorijos* kaip tik neišlikę. Tad visa garbė ir vėl atitenka bernardinams⁶⁵ bei Nesvyžiaus jėzuitams⁶⁶. Klausimas, kodėl Kražių jėzuitai kūrinių nepagerbė fundatorių atminimo, lieka atviras.

⁶⁴ *Kražių kolegijos šaltiniai*, p. 92.

⁶⁵ *Kazanie na pogrzebie Iasnie Wielmozne pana p. Iana Karola Chodkiewicza [...] wojewody Wileńskiego, Korony Polskiej przeciw Osman sułtanowi, a W. X. L. hetmana naywyższego [...] miane w Ostrogu, w kościele farskim przez x. Bonawenture Czarlinskiego, Zakonu Franciszka S. Oycow Bernardinow, kaznodzieie Wilenskiego [...]*, Wilno: Druk. Akad. Soc. Iesu, 1622.

⁶⁶ *Laurus immortalis ad illustrissimi d. d. Ioannis Caroli Chodkiewicz comitis in Szklów, Mysz et Bychow, palatini Vilnensis generalis, exercituum Regni Poloniae conn, Osmanum Turcarum et Iambekiereium Tartarorum imperatores, et M. D. L. Ducis, gubernatoris Livoniae Derpatensis Lubanensis Velonensis capitanei etc. cenotaphium positum ab illustrissimo d. d. Ioanne Stanislao Sapieha M. D. L. Archimarchalco capitaneo Slonimensi, Mscib., Ialouc., Lubsha etc. in ecclesia Nesvisiensi Societatis Iesu a studiosa iuventute eiusdem collegii Societatis appensa et per Raphaelem Skorulski studiosum poeseos descripta*, [Vilnae: typis Academicis Societatis Iesu, 1622?].

Kražiuose buvo sukurti ir išspausdinti du (XVII a. daugiau parašyta tik Žemaičių vyskupui Kazimierui Pacui) kolegijos fundatoriui Chodkevičiui skirti pagniriniai kūriniai – *Obsequium gratitudinis* (1619) ir *Sacra lithotesis* (1621). Tai Sarbievijaus ankstyvojo kūrybos laikotarpio darbai. *Obsequium gratitudinis* yra įdomios struktūros (adresato herbas su herbiniu eilėraščiu, prozinė dedikacija, epigramos, elogijai ir poema), šlovina etmoną pačiu populiariausiu anuomet būdu – per jo herbo figūrų (dažniausiai Grifo) simboliką. Vis dėlto pastebėtinas atskirų kūrinio tekstų netolygumas: epigramoms būdingas konceptualumas, išmonė bei šmaikštumas, poemai – patosas, pompastika ir įmantrumas. Svarbu, kad šis ankstyvojo laikotarpio Sarbievijaus kūrinys atspindi ir jo teoriniuose veikaluose išsakytas mintis: kai kurios kūrinio epigramos (pvz., XII) iliustruoja traktate *De acuto et arguto* pateiktą aštraus stiliaus formuluotę, o poemoje pavaizduotas paminklo statymas jau kaip vienas iš galimų odės kompozicijos būdų aptartas *Characteres lyrici* (lib. I, character V, II) puslapiuose, ne kartą panaudotas brandžioje poeto kūryboje.

Sacra lithotesis skirtas 1621 m. Kražių kolegijos bažnyčios kertinio akmens dėjimo iškilmėms ir jos fundatoriui Chodkevičiui. Kūrinio kompozicija ir meninis sprendimas liudija apie Sarbievijaus kūrybos pokyčius. Vis dėlto kūrinio atsiradimo istorija nėra visiškai aiški – ji paneigia kai kuriuos iki šiol neginčytinai laikytus teiginius. Romos Jėzaus Draugijos archyvo medžiagos analizė rodo, kad (1) kūrinys per iškilmes jau buvo išspausdintas ir dalijamas dalyviams, vadinasi, neaiškus tikslus jo parašymo laikas; (2) *Sacra lithotesis* negalėjo būti suvaidintas (o taip iki šiol manyta) per iškilmes, nes aiškiai minimas kitas vaidintas kūrinys – *actus de immunitate ecclesiastica*; (3) vargu ar iškilmėse dalyvavo kūrinio dedikatas Chodkevičius, nes išsamus iškilmių aprašas jo nemini. Taip pat aišku, kad jis nefundavo Kražių jėzuitų bažnyčios statybą, – tai liko gražus, bet neįgyvendintas etmono noras.

Obsequium gratitudinis ir *Sacra lithotesis* kaip vientisi kūriniai niekada nebuvo perspausdinti. Pirmojo epigramos (X, XI, I, IX) pateko į Sarbievijaus kūrybos rinkinius dar jam gyvam esant. XVIII a. ir vėlesniuose rinkiniuose *Obsequium gratitudinis* pateikiamas „išdalytas“ į atskirus segmentus. *Sacra lithotesis* odės paties Sarbievijaus buvo pataisytos ir perrašytos. Jos išspausdintos jo lyrikos rinkiniuose: pirmosios dvi – 1625, ketvirtoji – 1628 metais.

Dalis kūrinio tekstų pateko į Naruševičiaus sudarytą rinktinę, atskiromis dalimis jie pasirodė Wallo leidinyje.

Abu Chodkevičiui skirti Sarbievijaus kūriniai liudija sėkmingą jo literatūrinio kelio pradžią. Jie pasižymi išradinga struktūra, kompozicija, užmoju, naujų formų ir laudacinių galimybių paieška, ko gero, liudijančių, kad buvo rašomas teorinis poetikos ir retorikos veikalas. Be to, kūriniai darniai įsilieja į LDK XVII a. pradžios lotyniškų panegirikų visumą, yra svarbi šio paveldo dalis.

ŠALTINIAI

Dainos pasauliui, saulei ir sau. Lietuvos XVI–XVII amžiaus poezijos antologija, sudarė Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Vaga, 1993.

Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 27, w Krakowie: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1929.

Gratulationes novo Samogitiae capitaneo, illustrissimo et magnifico domino domino Hieronymo Wolowicz, Magni Ducatus Lithuaniae procancellario, Upitensi, Szaulensi, Poiurensi, Gondigensi, Rudnicensi etc. etc. capitaneo etc. etc., a nobili studiosa iuventute gymnasii Chodkieviciani Crosensis Societatis Iesu, oblatae, Vilnae: in Typographeo Acad. Societatis Iesu, 1618.

Index librorum Latinorum Lituaniae saeculi septimi decimi = XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas, sudarė Daiva Narbutienė ir Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.

In primo optatissimo, auspiciatissimoque illustrissimi ac reverendissimi patris et domini, d. Stanislai Kiszka, Dei gratia episcopi Samogitiae, in suum episcopatum adventu gratulationes a studiosa iuventute gymnasii Chodkieviciani Crosensis Societatis Iesu oblatae, Vilnae: in typographeo Academico, 1618.

Kazanie na pogrzebie Iasnie Wielmożne pana p. Iana Karola Chodkiewicza [...] wojewody Wileńskiego, Korony Polskiej przeciw Osman sułtanowi, a W. X. L. hetmana nawyższego [...] miane w Ostrogu, w kościele farskim przez x. Bonawenture Czarlińskiego, Zakonu Franciszka S. Oycow Bernardinow, kaznodzieie Wilenskiego [...], Wilno: Druk. Akad. Soc. Iesu, 1622.

Kazanie na pogrzebie zacney pamienici Jaśnie Wielmożney Paney [Jey Mści Paniey] Zophiey z Mielca Chodkiewiczowey, wojewodziney Wileńskiej, hetmanowey nawyższej Wielkiego X. Lith. miane. Przez x. Andrzeia Gradzkiego, Zakonu Franciszka S. Oycow Bernardynow, na ten czas guardianą Kowieńskiego w kościele tegoż zakonu e Kretyndże 4 iulii roku Pańskiego 1619, w Wilnie: w Drukarni Akademiej Societatis Iesu, 1619.

Kazanie przy exequiach świętey pamięci Jaśnie Wielmożney Paney [...] Zofiey z Mielca Chotkiewiczowey [...] wojewodziney Wilenskiej, hetmanowey W. X. Lith. czynione. Przez x. Stanisława Rochowica w Wilnie w kościele ś. Katarzyny zakonnicy Reguły Świętego Benedicta 22 maia roku 1619, w Wilnie: Drukował Ioseph Karcan, 1619.

Kražių kolegijos šaltiniai, saugomi Jėzaus Draugijos archyve Romoje, t. 1, d. 1: 1608–1700 = *Fontes collegii Crosensis, qui in archivo Romano Societatis Iesu asservantur*,

- tomus I, pars 1: 1608–1700, parengė = ediderunt Živilė Nedzinskaitė, Darius Antanavičius, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019.
- Laurus immortalis ad illustrissimi d. d. Ioannis Caroli Chodkiewicz comitis in Szklów, Mysz et Bychow, palatini Vilnensis generalis, exercituum Regni Poloniae conn, Osmanum Turcarum et Iambekiereium Tartarorum imperatores, et M. D. L. Ducis, gubernatoris Livoniae Derpatensis Lubanensis Velonensis capitanei etc. cenotaphium positum ab illustrissimo d. d. Ioanne Stanislao Sapieha M. D. L. Archimarchalco capitaneo Slonimensi, Mscib., Ialouc., Lubsza etc. in ecclesia Nesvisiensi Societatis Iesu a studiosa iuventute eiusdem collegii Societatis appensa et per Raphaelem Skorulski studiosum poeseos descripta*, [Vilnae: typis Academicis Societatis Iesu, 1622?].
- Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai*, t. 2, sudarė Antanas Tyla ir Dainius Žygelis, Vilnius: Pradai, 1997.
- [Młodzianowski Andreas], *Domestica Samogitiae ducatus ornamenta, in venerationem amplissimorum decorum, illustrissimi ac reverendissimi domini, d. Casimiri Pac, episcopi Samogitiae, dum auspicato suam ingreditur dioecesim obviam producta, a Chodkieviciano Crosensi Societatis Iesu collegio*, Mitaviae: in typographio aulico illustrissimi principis Curlandiae typis Michaelis Karnali, 1668.
- [Sarbievius Mathias Casimirus], *Obsequium gratitudinis illustrissimo domino d. Ioanni Carolo Chodkiewicz, palatino Vilnensi, M. L. D. exercituum duci, Livoniae gubernatori, comiti in Szklów, Mysz et Bychow, Derpatensi, Lubanensi, Velonensi capitaneo etc. etc. ab Apolline Crosensi persolutum; atque a gymnasio Crosensi collegii Chodkieviciani Societatis Iesu, tamquam munificentissimo erectori oblatum*, Vilnae: typis academ. Societatis Iesu, 1619.
- [Sarbievius Mathias Casimirus], *Sacra lithothesis in prima templi Magnae Virgini Matri dedicati erectione a patribus collegii Crosensis Societatis Iesu, liberalitate illustrissimi domini d. Ioannis Caroli Chodkiewicz, palatini Vilnensis, regni Poloniae adversus hostiles Turcarum copias et M. D. L. exercituum ducis [...] fundati auspicato celebrata ab eiusdem collegii Chodkieviciani studiosa iuventute descripta et honori eiusdem liberalissimi fundatoris oblata*, Vilnae: typis academicis Societatis Iesu, 1621.
- Sarbievijus Motiejus Kazimieras, *Akmens pašventinimas (Sacra Lithothesis)*, iš lotynų kalbos vertė, įžanginį straipsnį ir komentarus parašė Skirmantė Šarkauskienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009.
- Sarbievijus Motiejus Kazimieras, *Lemties žaidimai = Ludi fortunae*, parengė, įvadą ir komentarus parašė Eugenija Ulčinaitytė, iš lotynų į lietuvių kalbą vertė Ona Daukšienė [et al.], Vilnius: Baltos lankos, 1995.
- [Sarbievius Mathias Casimirus], *Mathiae Casimiri Sarbiewski e Societate Iesu Poloni poemata omnia*, praeparavit Thomas Wall, Staraviesiae: typis et sumptibus collegii Societatis Iesu, 1892.
- Sarbievius Mathias Casimirus, *Lyrlicorum libri tres*, Coloniae Agrippinae: sumptibus Bernardi Gualteri, 1625.
- Sarbievius Mathias Casimirus, *Lyrlicorum libri tres, epigrammatum liber unus*, Vilnae: formis Academicis Societatis Iesu, 1628.
- Sarbievius Mathias Casimirus, *Poetica: Praecepta poetica. De perfecta poesi*, t. 1, parengė Ona Daukšienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009.

[Sarbiewski Mathias Casimirus], *Reverendi patris Mathiae Casimiri Sarbiewski e Societate Iesu poemata ex vetustis manuscriptis et variis codicillis olim ab authore dissimulato nomine editis deprompta et in unum collecta*, ed. Adam Naruszewicz, Vilnae: in typographia regia academiae et universitatis Societatis Iesu, 1757.

Valančius Motiejus, *Raštai*, t. 6: Žemaičių vyskupystė, parengė Vytautas Vanagas, tekstai transponuoti į bendrinę kalbą Birutės Vanagienės, komentarai Vytauto Merkio, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013.

LITERATŪRA

Buszewicz Elwira, *Sarmacki Horacy i jego liryka*, Kraków: Księgarnia Akademicka, 2006.
Jougan Alojzy, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, 2013.

Katinaitė Rita, „Ankstyvoji Motiejaus Kazimieros Sarbievijos kūryba (Kražių laikotarpis)“, in: *Aitvarai*, 1997, Nr. 7, p. 12–13.

Katinaitė Rita, „Mitologiniai motyvai ankstyvojoje Sarbievijos poezijoje“, in: *Motiejus Kazimieras Sarbievijus Lietuvos, Lenkijos, Europos kultūroje*, sudarė Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 233–244.

Korolko Mirosław, „Sarbiewski i jego Liryki“, in: Maciej Kazimierz Sarbiewski, *Liryki*, przełożył Tadeusz Karyłowski TJ, opracował Mirosław Korolko, Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1980, p. V–LI.

Liškevičienė Jolita, „Kražių bažnyčios statybos pradžia“, in: *Acta academiae artium Vilnensis*, 2005, Nr. 36, p. 33–38.

Liškevičienė Jolita, *Mundus emblematum: XVII a. Vilniaus spaudinių iliustracijos*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005.

Liutima Antanas, „Kražių kolegija“, in: *Kražiai*, Vilnius-Kaunas: „XXI amžius“, 1993, p. 35–52.

Mikołajczak Aleksander Wojciech, *Studia Sarbieviana*, Gniezno: „Tum“, 1998.

Nedzinskaitė Živilė, „Kražių kolegijos studentų ir dėstytojų literatūrinė veikla XVII amžiuje: kūriniai Žemaičių seniūnams“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2019, Nr. 47, p. 123–152.

Nedzinskaitė Živilė, „Kražių kolegijos studentų ir dėstytojų literatūrinė veikla XVII amžiuje: kūriniai Žemaičių vyskupams“, in: *Senoji Lietuvos literatūra (Jėzuitiškosios tradicijos paveldas)*, 2017, Nr. 44, p. 15–52.

Nedzinskaitė Živilė, „Tepaliks kiekvienas šlovę po savęs ...“: *Motiejaus Kazimiero Sarbievijos poetikos ir poezijos recepcija XVII–XVIII amžiaus LDK jėzuitų edukacijos sistemoje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.

Paszenda Jerzy SJ, *Budowle jezuickie w Polsce XVI–XVIII w.*, t. 4, Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum, Wydawnictwo WAM, 2010.

Patiejūnienė Eglė, *Brevitas ornata: Mažosios literatūros formos XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudiniuose*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.

Piskala Magdalena, Sutkowska Dorota, „Tradycja tekstu“, in: Maciej Kazimierz Sarbiewski, *Epigrammatum liber = Księga epigramatów*, Warszawa: IBL, 2003, p. 135–154.

- Podhorodecki Leszek, *Jan Karol Chodkiewicz (1560–1621)*, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1982.
- Ročka Marcelinas, „Apie Sarbievijaus poetiką“, in: *Senosios lietuvių literatūros baruose*, Vilnius, 1971, p. 15–62.
- Skimina Stanisław, „Przedmowa“, in: Maciej Kazimierz Sarbiewski, *O poezji doskonałej, czyli Wergiliusz i Homer = De perfecta poesi, sive Vergilius et Homerus*, przeł. i oprac. Stanisław Skimina, Wrocław: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1954, p. X–XLIV.
- Sondel Janusz, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Universitas, 1997.
- Šarkauskienė Skirmantė, „Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus *Akmens pašventinimas*: tarp teatro ir emblemos“, in: Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *Akmens pašventinimas (Sacra Lithothesis)*, iš lotynų kalbos vertė, įžanginį straipsnį ir komentarus parašė Skirmantė Šarkauskienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 7–35.
- Ulčinaitė Eugenija, *Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001.
- Wall Thomas, „Mathiae Casimiri Sarbievii bibliographia“, in: [Mathias Casimirus Sarbievius], *Mathiae Casimiri Sarbiewski e Societate Iesu Poloni poemata omnia*, prae-paravit Thomas Wall, Staraviesiae: typis et sumptibus collegii Societatis Iesu, 1892, p. XXI–LXIV.
- Zaborowska-Musiał Justyna, *Epigramy Macieja Kazimierza Sarbiewskiego*, Pułtusk–Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2006.
- Zaborskaitė Vanda, *Prie Lietuvos teatro ištakų: XVI–XVIII a. mokyklinis teatras*, Vilnius: Mokslas, 1981.

Literary Activities of Students and Professors of Kražiai College in the Seventeenth Century: Works Dedicated to Jonas Karolis Chodkevičius

Summary

The article continues the cycle of studies on the literary activities of the students and professors of Kražiai College in the seventeenth century. The first article of the cycle addressed the state of research into the activities and history of Kražiai College, the problems related to the classification of extant works, and included the analysis of the works dedicated to the bishops of Samogitia. The second article dealt with the works dedicated to the elders of Samogitia by presenting their structure, peculiarities, and genres, analysing the issues of authorship, and discussing their significance and place in the Latin literature of the Grand Duchy of Lithuania.

The present article, the third in the series, discusses two works dedicated to Jonas Karolis Chodkevičius (Jan Karol Chodkiewicz, c.1570–1621), the founder of the college. These are *Obsequium gratitudinis* (Humble Gratitude) published in 1619 and *Sacra lithothesis* (Consecration of the Stone) published in 1621. Motiejus Kazimieras Sarbievijus (Mathias Casimirus Sarbievius, 1595–1640) is considered the author of both works. This introduction of the works includes a detailed outline of their structure and a discussion of their features. The reports (*annuae litterae*), historical sketches (*historiae*), and short catalogues (*catalogi breves*) of Kražiai College were used to add further data and details related to the origin of the appearance of these works.

Obsequium gratitudinis is a seventeenth-century panegyric of the traditional structure (the coat of arms of the dedicatee with a coat-of-arms poem, a dedication in prose, epigrams, elogias, and a poem) glorifying the dedicatee in the way most popular at the time – by resorting to the symbolism of the figures (most frequently a Griffin) on his coat of arms. Yet the unevenness of the individual texts of the work catches the eye: conceptualism, ingenuity, and wit are characteristic of the epigrams, while pathos, pomposity and sophistication stand out in the poem. Some epigrams of the work (XII, for instance) illustrate the propositions of Sarbievius in his work *De acuto et arguto* (On Acute and Witty Style). It is also important that the erection of the monument, which is depicted in this early work in a somewhat pretentious yet ingenious manner would be described by Sarbievius in his theoretical works (*Characteres lyrici*, lib. I, character V, II) as one of the possible ways of writing odes and applied in the poet's mature work on a number of occasions.

Sacra lithothesis is dedicated to the ceremony of the laying of the foundation stone of the church of Kražiai College in 1621 and to its founder Chodkevičius.

The composition and artistic execution of the work point to the changes in Sarbievius's work. The first two parts are typical of most panegyric works: a coat of arms with a coat-of-arms poem and a prose dedication. The verses to the Griffin on Chodkevičius's coat of arms could be seen as a separate part. What follows (and what is not to be found in any other seventeenth-century work created in Kražiai) are interestingly composed four main parts (an engraving with inscriptions, a poem, an epigram, an ode), which glorify Chodkevičius's virtues (piety, generosity, fairness, and courage). However, the history of the work is not entirely clear and contradicts some of the propositions considered indisputable so far. The analysis of the material from the archives of the Society of Jesus in Rome shows that (1) the work had already been printed and handed out to the participants in the ceremony, which means that the exact time of its writing is uncertain; (2) *Sacra lithothesis* could not have been acted out during the ceremony of the laying of the foundation stone of the church of Kražiai College (which has been assumed up until now) as another work that was performed – *actus de immunitate ecclesiastica* – is explicitly mentioned, and (3) it is unlikely that Chodkevičius, the dedicatee of the work, was present at the ceremony as its detailed descriptions do not mention him. It is also obvious that he did not found the construction of the church of Kražiai College: it remained a dear yet unfulfilled wish of the hetman.

Obsequium gratitudinis and *Sacra lithothesis* had never been reprinted as complete works. The epigrams of the former (X, XI, I, IX) were included in the collections of Sarbievius's works during his lifetime. In the eighteenth-century and later collections, *Obsequium gratitudinis* is 'divided' into separate segments. Sarbievius corrected and rewrote the odes of *Sacra lithothesis*. They were published in his collections of lyrical poetry: the first two in 1625, the fourth in 1628. Some of the texts of the work were included in Sarbievius's poetry collections compiled in the eighteenth and nineteenth centuries.

Both of Sarbievius's works dedicated to Chodkevičius point to the successful beginning of his literary path. They are characterised by an inventive structure, composition, ambition, and a search for new forms and laudatory possibilities, which are also indicative of his theoretical work on poetics and rhetoric. Moreover, these works are harmoniously integrated into the whole of Latin panegyrics of the early seventeenth century in the Grand Duchy of Lithuania and are an important part of this heritage.

KEYWORDS: Kražiai College; Jesuit students and professors; Samogitia; Jan Karol Chodkiewicz; Mathias Casimirus Sarbievius; Lithuanian literature (Latin); panegyric.

Gauta 2022 04 29

Priimta 2022 06 24